

УДК 378.14

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/26.195829>**Євген ІВАНОВ,***orcid.org/0000-0001-6511-2474*

кандидат педагогічних наук,

старший викладач кафедри публічної служби та управління

навчальними й соціальними закладами

Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

(Старобільськ, Луганська обл., Україна) *yugene35@gmail.com*

ПРОБЛЕМА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті схарактеризовано проблему забезпечення якості вищої освіти в Україні, а також питання відповідності циклів і трудомісткості навчальних програм у вітчизняних та зарубіжних ЗВО з метою підвищення мобільності студентів та розширення їхніх перспектив в отриманні освіти за кордоном. Схарактеризовано проблему забезпечення якості вищої освіти, яка повинна бути визначальним фактором в напрямі перетворення засвоєних в процесі професійного навчання знань, умінь і навичок в особистісні психічні властивості індивіда, які будуть визначати його компетентність, майстерність, норми загальнолюдської моралі і поведінки. Мета статті – дати характеристику стану та напрямів розвитку вирішення проблеми управління якістю вищої освіти. У статті розглянуто параметри системи забезпечення якості, які включають в себе такі критерії, як близькість до споживача, лідерство з боку керівництва навчального закладу, залучення персоналу до реалізації стратегії розвитку ЗВО, ефективні бізнес-процеси, системний підхід до управління на основі концепції внутрішніх організаційних ланцюжків якості. Наведено інструменти проєктування і контролю рівня якості трудового потенціалу випускника, якими виступають стандартизація професійних і загальних компетенцій; стандартизація кваліфікаційних вимог; стандартизація оцінки компетенцій; стандартизація вимог до тих, хто проводить оцінку трудового потенціалу студентів; інформаційне забезпечення. Представлено три основні показники якості освіти випускника вищої школи. Такими показниками є можливість працевлаштування, поліпшення взаємозв'язку попиту та пропозиції в сфері вищої освіти, вдосконалення доступу до навчання за умови особливої уваги до проблемних груп на ринку праці. Зроблено висновок про те, що основними напрямками змін управлінських методів є такі: вдосконалення системи підвищення кваліфікації викладачів, об'єктивна оцінка якості їх педагогічної діяльності, встановлення чіткої кореляції між результатами праці, громадським статусом, моральною і матеріальною винагородою.

Ключові слова: модернізація освіти, якість вищої освіти, освітній процес, управління якістю.

Yevhen IVANOV,*orcid.org/0000-0001-6511-2474*

Candidate of Pedagogic Sciences,

Senior Lecturer at the Department of State Service,

Administration and Management

of Luhansk Taras Shevchenko National University

(Starobilsk, Luhansk region, Ukraine) *yugene35@gmail.com*

PROBLEM OF PROVIDING HIGHER EDUCATION QUALITY IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF MODERNIZATION PROCESSES

The article describes the problem of providing higher education quality in Ukraine, in the context of which the issues of consistency of cycles and complexity of curricula in Ukrainian and foreign HEIs are also highlighted in order to increase the mobility of students and expand their prospects in obtaining education abroad; as well as the problem of quality assurance in higher education, which should be a determining factor in the transformation of the acquired knowledge, skills and abilities acquired in the course of vocational training into the individual mental properties of the person, which will determine their competence, proficiency, norms of human morality and behavior. The purpose of the article is to characterize the state and directions of development of the solution to the problem of quality management of higher education. The article deals with the parameters of the quality system, which include: proximity to the consumer; leadership on the part of the management of the educational institution; involvement of the staff into the implementation of the strategy of HEI development; effective business processes; systematic approach to management based on the concept of internal organizational "quality chains". The following tools of designing and quality control of the graduates work potential, which stand for standardization of professional and general competencies, are introduced: standardiza-

tion of qualification requirements; standardization of competency assessment; standardization of requirements for those who assess students' work potential; information support. There are three main indicators of the quality of higher education for the graduates, namely: employment opportunities; improved interconnection of supply and demand in higher education; improved access to training with particular attention to problem groups in the labor market. It is concluded that the main directions of changes in management methods are the following: improved system of teachers training, an objective evaluation of the quality of their teaching activities, a comprehensive correlation between the results of work, social status, moral and material remuneration.

Key words: *modernization of education, quality of higher education, educational process, quality management.*

Постановка проблеми. Інтеграція України до єдиного європейського та світового простору сприяла модернізації національної освіти в контексті Болонської декларації. Зовнішніми факторами зростання уваги до питань якості вищої освіти є безпосередньо Болонський процес і необхідність підвищення конкурентоспроможності української вищої школи в міжнародному масштабі. Внутрішній фактор – це необхідність забезпечення тієї якості випускників, яка відповідає завданням модернізації української економіки і соціальної сфери. Як зазначено у Всесвітній декларації про вищу освіту XXI століття, яку було прийнято в 1998 році на Всесвітній конференції ЮНЕСКО з питань вищої освіти, «<...>якість в сфері вищої освіти є багатомірною концепцією, яка повинна охоплювати всі її функції і види діяльності, тобто навчальні та академічні програми, наукові дослідження і стипендії, укомплектування кадрами, студентів, будівлі, матеріально-технічну базу, обладнання, роботу на благо суспільства і академічне середовище» (Council Recommendation on European cooperation in quality assurance in higher education, 1998).

У більшості закладів вищої освіти України головними ознаками впровадження Болонської системи стали такі: ступінчаста підготовка (бакалавр – магістр); кредитно-модульна система навчання; 100-бальна система оцінки знань студентів. Однак Болонський процес спрямований на формування загальних підходів до забезпечення якості вищої освіти та розвитку академічної мобільності студентів і викладачів на основі відповідності циклів навчання і загальних критеріїв оцінки трудомісткості програм, за якими готують фахівців певних спеціальностей в різних вітчизняних ЗВО і в європейських університетах. Проте проблема відповідності циклів і трудомісткості навчальних програм все ще залишається невирішеною. В результаті українські студенти фактично позбавлені можливості мобільності при отриманні фундаментальної професійної підготовки не тільки за кордоном, але і в межах України. Проблемаю залишається також забезпечення якості вищої освіти, яка повинна бути визначальним фактором в напрямі перетворення засвоєних

в процесі професійного навчання знань, умінь і навичок в особистісні психічні властивості індивіда, які будуть визначати його компетентність, майстерність, норми загальнолюдської моралі і поведінки. Останнім часом для вирішення вищевказаних проблем застосовуються навчальні плани, які сприяють мобільності студентів в процесі отримання освіти і можуть забезпечити максимальну підготовку студентів, яка дозволяє враховувати зміну пріоритетів на ринку праці. У Меморандумі про вищу освіту Європейського Союзу вказані такі напрями діяльності в сфері якості вищої освіти: сприяння найбільш ефективному використанню людських і матеріальних ресурсів вищої школи; розширення наукових досліджень і максимально можливе їх впровадження в навчальний процес; вдосконалення і оптимізація прийому до вищих навчальних закладів і форм атестації студентів; підвищення професійних компетенцій викладачів; поглиблення взаємодії з роботодавцями.

Аналіз досліджень. Проблеми забезпечення якості вищої освіти приділяється увага у багатьох працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Умовно дослідження поділяють на три групи. До першої групи належить оцінка якості підготовки спеціалістів, аналіз наявності методики оцінювання якості підготовки випускників навчальних закладів як кінцевого продукту навчального процесу. Друга група досліджень висвітлює механізми формування системи управління якістю освітніх послуг у ЗВО. До третьої групи належить аналіз системи оцінювання якості вищої освіти у країнах далекого і близького зарубіжжя.

Зарубіжні та українські дослідники вивчають якість освіти у таких аспектах: соціально-філософському, педагогічному (В. Андрущенко, В. Астахова, Л. Горбунова, М. Култаєва, М. Лукашевич, В. Лутай та інші); філософсько-освітньому та управлінському (О. Величко, А. Софрон, Т. Гусен, Д. Дзвінчук, Б. Жебровський, М. Кисіль, А. Тайджман); суспільно-економічному та соціокультурному (К. Корсак); соціологічному (В. Кушерець, М. Романенко, О. Свідун, Н. Щипачова) тощо.

Мета статті – схарактеризувати стан та напрями розвитку вирішення проблеми управління якістю вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. В цілому забезпечення якості є елементом загальної системи управління якістю освіти. Під забезпеченням якості розуміється створення необхідних умов для надання якісних послуг з навчання. Крім цього, управління якістю передбачає наявність механізмів контролю якості, що включають в себе оцінку процесу навчання і його результатів. Отже, управління якістю передбачає комплексну взаємодію таких елементів, як нормативно-правова база, чітко сформульовані цілі навчання, освітні стандарти, засновані на компетенціях, відповідні цим стандартам освітні програми та навчальні матеріали, кваліфіковані педагогічні кадри, система збору та аналізу інформації, орієнтація на кращі зразки якості в рамках національної практики.

Параметри системи забезпечення якості включають в себе такі компоненти: близькість до споживача; лідерство з боку керівництва навчального закладу в частині створення в організації такого мікроклімату, в якому співробітники максимально залучені в процес досягнення поставлених цілей; залучення персоналу (від вищого керівництва до рядових співробітників) до реалізації стратегії розвитку ЗВО; ефективні бізнес-процеси; системний підхід до управління на основі концепції внутрішніх організаційних ланцюжків якості (взаємопов'язаних процесів, що включають в себе внутрішніх постачальників і споживачів) і зовнішніх споживачів і постачальників; постійне вдосконалення, яке ґрунтується на результатах оцінки ступеня задоволеності споживачів і на показниках діяльності самої організації, а також на прийнятті необхідних коригувальних і запобіжних рішень.

Якість навчання вимірюється трьома основними показниками. Цими показниками є можливість працевлаштування, поліпшення взаємозв'язку попиту та пропозиції в сфері вищої освіти, вдосконалення доступу до навчання за умови особливої уваги до проблемних груп на ринку праці. Отже, самі показники якості вказують на двояку функцію управління якістю за рахунок спрямованості на внутрішнє системне регулювання і на виконання соціальної ролі, що має на меті сприяння модернізації економіки і соціальної сфери, формування активних громадян і соціальну гармонізацію.

Оскільки система вищої освіти загалом і кожен ЗВО зокрема виготовляє певний продукт, який повинен мати свого споживача, освітня установа має створювати певну цінність для споживача, отже, вона має бути *поруч зі споживачем*. Щоб витримати конкурентну боротьбу на ринку освітніх послуг, ЗВО повинен бути лідером у наданні диференційованих послуг для різних категорій

споживачів. Крім цього, його діяльність повинна виправдовувати вкладені кошти. Рівень якості трудового потенціалу випускника проектується і контролюється за допомогою таких інструментів, як стандартизація професійних і загальних компетенцій, стандартизація кваліфікаційних вимог, стандартизація оцінки компетенцій, стандартизація вимог до тих, хто проводить оцінку трудового потенціалу студентів (експертів з оцінки), інформаційне забезпечення (дані про працевлаштування, опитування роботодавців).

Едвардс Демінг (американський вчений, статистик і консультант з теорії управління якістю) у своїй науковій праці «Вихід із кризи» розглядає якість як системну мету. Він розробив цикл безперервного вдосконалення якості, відповідно до якого необхідно постійно проходити всі чотири етапи Циклу постійного вдосконалення (Циклу Демінга):

- планування: визначення пріоритетних цінностей-цілей, відповідних перспективних напрямів розвитку вищої освіти і конкретного ЗВО;
- виконання: вдосконалення системи підвищення кваліфікації, документування освітнього процесу, робота проектних команд викладачів, спільна науково-дослідницька діяльність викладачів і студентів;
- контроль: узагальнення оцінок якості викладання, атестація студентів;
- коригування (управління впливом): кореляція результату і винагороди, постійне вдосконалення програм на основі аналізу даних (Deming, 1986).

Процеси забезпечення якості безпосередньо пов'язані з підходом до оцінки навчання, заснованому на результатах навчання, виражених в термінах компетенцій. Такий підхід забезпечує якість підготовки випускників, адекватну потребам як розвитку наукових досліджень, так і ринків праці, оскільки він зміщує акцент з того, скільки років людина вчилася, на те, чого вона навчилася і що може робити. Водночас даний підхід означає, що освітні програми за різними спеціальностями (напрямами підготовки) вищої освіти можуть мати різні терміни навчання залежно від необхідних компетенцій і часу, необхідного на їх освоєння.

Випускник ЗВО повинен бути не тільки висококласним фахівцем, він повинен володіти такими особистісними якостями, як здатність до самоосвіти, культура людського спілкування, глобальне, самостійне і критичне мислення, відповідальність і адаптивність. З огляду на це завданням вищої школи є становлення студента як суб'єкта майбутньої професії, а не як об'єкта

навчання. У рамках такого підходу для викладача важливо не просто передати інформацію в готовому вигляді, а поступово формувати у студентів навички і досвід самостійної навчально-пізнавальної і творчої діяльності.

Дослідниця Л. Кашкарьова вважає, що студенти можуть засвоювати навчальний матеріал на різних рівнях навчання, і пропонує інтегровану модель рівневого процесу навчання, яка дозволяє викладачам ЗВО організувати навчальний процес, спираючись на наукову основу для підвищення якості вищої освіти (Кашкарьова, 2008).

Так, перший рівень навчання можна вважати репродуктивним. На цьому рівні студент опановує переважно теоретичні знання, діяльність викладача також буде репродуктивною (знання в готовому вигляді). На першому рівні навчання студент засвоює знання на установчо-змістовному етапі. Проходять процеси сприйняття і запам'ятовування, які реалізуються в засвоєнні певних теоретичних знань. Цьому рівню навчання відповідає традиційна лекція.

На першому рівні початковою метою навчання є розрізнення. Розуміння відбувається, якщо студент здатен передати навчальний матеріал своїми словами. Досягнення студентом розуміння навчального матеріалу свідчить про те, що його навчальні досягнення перебувають на межі між мінімальним, тобто першим (репродуктивним), рівнем навчання і наступним, тобто другим (перехідним) рівнем, який вже є продуктивним.

Перехідний ступінь навчання передбачає, що студент на основі отриманих теоретичних знань набуває також практичні знання, вміння і навички. Діяльність викладача на другому рівні має локально-моделюючий характер, тобто він вчить студента створювати певні моделі (виконувати завдання) за задалегідь заданою схемою, зразком, алгоритмом. Мета вважається досягнутою, якщо студент правильно користується отриманими в процесі навчання знаннями в стандартних і змінених умовах, використовує їх у практиці реального життя.

Розвиваючись, пізнавальні здібності досягають рівня аналізу, тобто студент може виділяти окремі структурні елементи матеріалу і з'ясовувати логіку взаємозв'язку між ними, причини і наслідки, оцінювати важливість фактів. Цей рівень навчання відповідає таким видам діяльності у вищій школі, як самостійна робота студентів, їх підготовка та участь в семінарських і практичних заняттях, виконання лабораторних робіт.

На другому рівні навчання метою є формування елементарних навичок і вмінь, які допо-

магають студенту включити об'єкт пізнання в певну систему, що можливо за умови розвитку теоретичного мислення. На цьому рівні студенти вміють застосовувати на практиці отримані теоретичні знання, вирішують завдання, розкривають причинно-наслідкові зв'язки, вміють теоретичні положення пов'язати з життям. Цей рівень навченості можна вважати нормою для бакалаврів.

Окремі завдання, які студенти виконують шляхом перенесення знань, умінь і навичок в нові нестандартні умови, можуть оцінюватися як виконані на третьому, тобто вищому, рівні.

Третій рівень навчання визначається як творчий або просунутий. Саме на цьому рівні необхідно працювати викладачам магістратури, щоб забезпечити ефективну професійну і особистісну підготовку магістранта до майбутньої професійної діяльності як викладача вищої школи.

Викладач магістратури, крім високого професіоналізму (професійної і психолого-педагогічної компетентності), повинен володіти особистісними якостями, які роблять його непересічною особистістю, здатною до суб'єкт-суб'єктної й інтерактивної співпраці зі студентами. На цьому рівні навчання традиційні форми занять (лекції і семінари) виявляються неефективними, якщо вони не містять проблемних питань, завдань і ситуацій. Дискусії, дебати, ділові та рольові ігри, тренінги, круглі столи, мозкові штурми, творчі проекти, конференції вважаються найбільш ефективними формами роботи на третьому рівні.

Діяльність викладача повинна мати системно-моделюючий характер, тобто викладач вчить магістранта створювати нові об'єкти і системи об'єктів на основі різних елементів раніше засвоєних знань про об'єкти. На цьому рівні навчальна мета може бути визначена як формування у магістранта вміння самостійно осмислювати об'єкти пізнання, тобто самостійно конструювати алгоритми для встановлення істотних зв'язків і взаємозалежностей.

Магістрант засвоює знання на узагальнюючому етапі, який передбачає їх синтез, оцінку і творче використання. Отже, він за допомогою пізнавальних здібностей досягає здатності синтезувати і оцінювати. Нові знання, отримані на цьому етапі, можна вважати творчими.

Творчий рівень навчання збігається з рівнем навченості – рівнем переносу. Магістранти вміють узагальнювати, творчо застосовувати знання на практиці в новій і нестандартній ситуації, переносити в нові умови засвоєні раніше поняття, закони, закономірності, знаходити нові, оригінальні під-

ходи до вирішення завдань. Викладач при цьому відіграє роль консультанта, який ненав'язливо керує пошуково-пізнавальною діяльністю магістранта (Кашкарєва, 2008: 312–319).

Реалізація нових освітніх стандартів вимагає створення проєктних команд, що забезпечують підготовку методичного супроводу навчального процесу. Активна взаємодія викладачів необхідна сьогодні для узгодження позицій в розумінні і деталізації результатів освіти, для розробки контрольної-оцінної інструментарію, що дозволяє визначити рівень сформованості компетенцій студентів, а також для відбору змісту дисциплін, що викладаються, найбільш ефективних освітніх технологій, форм і методів організації виховної роботи у ЗВО.

Висновки. Таким чином, слід підкреслити, що взаємодія елементів системи управління якістю вищої освіти не є лінійним рухом в один бік або рухом по колу. Необхідний рівень якості не залишається чимось раз і назавжди даним. Вимоги до якості змінюються разом зі змінами у зовнішньому

та внутрішньому середовищі і тих завданнях, які перед вищою освітою ставляться на певних історичних етапах. Якщо ключовою функцією управління якістю освіти у ЗВО за умови реалізації процесного підходу була оптимізація документообігу, то нова методологія такою функцією визначає мотивацію до якісної освітньої діяльності, вдосконалення змісту і технологій навчання. До основних напрямів змін управлінських методів можна віднести вдосконалення системи підвищення кваліфікації викладачів, об'єктивну оцінку якості їх педагогічної діяльності, встановлення чіткої кореляції між результатами праці, громадським статусом, моральною і матеріальною винагородою. Удосконалення змісту і методів професійної освіти, перехід до діяльнісного навчання, що дає можливість отримання випускником кваліфікації, затребуваної на ринку праці не лише на сучасному етапі, але і в перспективі, – основні цілі вдосконалення якості освіти, досягнення яких слід прагнути в контексті завдань модернізації та євроінтеграції України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кашкарєва Л. Р. Организация уровня обучения студентов по гуманитарным дисциплинам. *Национальная идентичность высшего образования в России: вызовы и перспективы модернизации: 2008 год* : материалы Междунар. науч.-практ. конф. НГГТИ, Невинномыск, 25 сент. 2008 г. Невинномыск : Изд-во НГГТИ, 2008. С. 312–319.
2. Council Recommendation of 24 September 1998 on European cooperation in quality assurance in higher education. 98/561/EC. Official Journal L 270/56.
3. Deming W.E. *Out of the Crisis*. Cambridge, Mass.: Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1986. 508 p.

REFERENCES

1. Kashkariova L. R. Organizatsiya urovneвого obucheniya studentov po gumanitarnym distsiplinam [Organization of level education for students in the humanities]. *National Identity of Higher Education in Russia: Challenges and Prospects for Modernization: Materials of the International scientific practical conference NGGTI, Nevinnomyssk, September 25, 2008*. Nevinnomyssk: Publishing house of the NGSTI, 2008. pp. 312-319 [in Russian].
2. Council Recommendation of 24 September 1998 on European cooperation in quality assurance in higher education. 98/561/EC. Official Journal L 270/56.
3. Deming W.E. *Out of the Crisis*. Cambridge, Mass.: Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1986. 508 p.